

Nyíregyháza polgárai színházat építenek

E sorozat előző köteteiben meglehetősen elszórtan, gyakran olvashatók mozaikok a színházi életről, főleg az előadásokról, színjátszókról. Most, hogy 1994-ben megünnepeltük az *épület megnyitásának* 100. évfordulóját, kívánatos magáról Thalia *hajlékáról*, a színjáték *házáról* összefüggőbben is szólni, azaz ismertetni előéletét, létrejöttét és eljutását a ma is látható állapotáig.

Ennek első nyomait a 124 évvel ezelőtti iratok között találta meg *Hársfalvi Péter*. Ő ugyanis a közigazgatási tanácsülés jegyzőkönyveiben bukkant rá arra „a régi közóhajtás sürgető szavára készült” előterjesztésre, amelyet 1869. november 16-án ilyen határozat követett:

„E város előrehaladásának és népe művelődésének gyámolítása céljából egy e helyen létesítendő állandó magyar színház eszméjét karolta fel a tanács: hogy tudniillik, ezen létesítendő intézet által mind az ily nemesebb mulatságban üdvet találó míveltebb vidékieknek vonzalma maradandóbban ide füzessék; mind a nyári kemény mezei munkában kifáradó saját népünk, legalább a téli időszak alatt a szegénység és elajjasodás örvényébe ragadó kocsmai dorbézolásoknál itt külön mulatságot is találjon; s mind általában a város polgársága ezen célba vett intézet gyakoribb látogathatása útján, amidőn tudniillik az emberek kerülendő hibái és utánzandó erényei eleven példákban tüntetnek bírálat alá, élvezetdús szórakozás mellett egyszersmind ízlés- és érzésre nézve is pallérozó közeli életiskolát nyerjen.” (V. B. 163–125/2 No. 2466.)

Mindjárt feltűnik e határozat céljának hármas irányultsága. Előbb a távoli, szélesebb körre utal, a míveltebb *vidékiekre* – ami azt is jelentheti, hogy az *eddig* látogatók egy része is ezek köréből kerülhetett ki. A következő közönségkör: „*a mezei munkában kifáradó saját népünk*”, s ez kétségtelenül arra utal, hogy a bokortanyák népe is érdeklődött a színházi előadások iránt, s nemcsak a cirkuszosok, vásári komédiások produkcióit kereste, kívánta. Maga a puszta említés is fontos adat erre. – Harmadsorban a városi polgárság gyakoribb színházlátogatását szeretnék

az állandó színházzal elérni, megnyerni: vagyis az ízlésfejlesztés, a nemesebb élvezetek és azok nevelő erejét, a színház általános és várospolitikai fontosságát húzza alá az előterjesztés.

A határozatnak intézkedő záradéka is van. Bizottsági tagokat jelölnek ki az „eszmének valószínűsítését felkaroló” javaslat előkészítésére, az „állandó színház pénzalapjának magvával” a források megkeresésére. Pl. az érjáró társulatoktól szedett, szokásos illetékeknek erre a célra történő elkülönítésével; hogy a társulat itt-tartózkodása idején „egy vagy több külön előadást” köteles a színházi alap javára bemutatni stb.

Az állandó jelző egyelőre, természetesen, csak az épületre vonatkozik. Eddig ugyanis csak az ún. *nagyvendéglő* szálájában vagy a piaci *árusító-színekben* működtek a vándortársulatok és az alkalmilag szerveződött helyi, öntevékeny színjátszó csoportok. Ilyesféle nyíregyházi alkalmakra – az eddig megismert levéltári adatok szerint – az első előfordulás 1813-ból származik.

A felhívás és a határozat nyomán azonban nem következett be gyors eredmény. A fogalmazó, távolabbra néző *Riszdorfer* Jánost, a két évtizeden át működött főjegyzőt, a legközelebbi tisztújításon – polgármesterével együtt – már nem választotta újra a képviselő-testület, a városházán nem mutatkozott más olyan tisztviselő, aki igazán szívében hordozta volna a színházépület felállításának ügyét – pedig a szomszédos nagyobb városokban, Debrecenben, Miskolcon már ezen a téren is előbbre jártak.

Indultak azonban *egyéni* kezdeményezések. 1872. augusztus 3-án nyílt meg az *aréna, deszkaszín, fabódé* – mikor milyen névvel illették a színházi előadások befogadására épült egyszerű alkotmányt –, színpaddal, megfelelő ülőhelyekkel ellátott nézőtérrel és kiszolgáló helyiségekkel. Fakereskedők a fővállalkozók, akik a vándortársulatok igazgatóinak bérleti szándékait komolyan veszik, s így fognak aztán ács munkákhoz. Ez az első színpad a mai Hősök terén, kb. a nagy szobor helyén állt nagyvendéglő udvarán emelkedett. Gyorsan elkészült, sok kifogás is érte: a tető beázott, a „padló” elviselhetetlenül porzott; a bérleti díjat magasra szabták a tulajdonosok. Ráadásul a rendőrség is állandó kifogásokkal élt – tűzrendészeti szempontból. Így, a harmadik évében, 1874-ben már nem működhetett tovább a sebtiben elkészült deszkaépítmény. Az 1875.

évi szezon szokásos indulásakor a nagyvendéglő udvarán már nyári mulatóhelyet alakít ki a vendéglős, s *Benczi Gyula* és zenekarának működését ígérve, május 2-án már meg is nyitja szellős vendéglátóhelyét.

Ugyanekkoriban a közeli *Hárs* vendéglő udvarán már egy másik társaság – szintén fakereskedők – készül egy már nagyobb, állandóbb műintézet összeállítására. Ennek *második* színekörnek a megnyitására 1875. május 16-án kerülhetett sor. Magáról az épületről már bővebb adatok állnak rendelkezésre. Igaz, nem a megnyitás idejéből: de a folyamatosan követhető adatok szerint a működése két évtizede alatt az épület eredeti állapota nem változott. Ezek szerint a színekör téglalapon, deszkafallal épült, és faszindellyel van fedve. Az épület tulajdonosai: *Morgenstern Zsigmond* és *Führer Zsigmond* helybeli lakosok. – Van benne 16 földszinti páholy, a földszinten 233 ülőhely, a karzaton 30 ülőhely; az állóhely a földszinten 100, a karzaton 150 ember számára készült. – A nézőtér és a színpad petróleumvilágítású. A színpad területe 80 négyzetméter, magassága 6 méter, hátsó színpad nincsen. – A színpadon, két vonalban, 6-6 sor kulissza állhat. A zenekari árokban 12–16 zenész helyezhető el. Négy öltöző kapcsolódik a színpadhoz: kisebbek, nagyobbak. Díszletraktár nincs: mindig az igazgató hozza a saját készletét. (V. B. 186. 1883. VII:9. K:2108.)

Amilyen örömmel fogadták az 1875-ben megnyílt színekört: lényeges előrelépésként az előzőhöz képest, ugyanúgy ócsárolják majd a nyolcvanas évek végétől ezt az öregedő deszkaodót. Mindjobban megérettnek érzik már az időt arra, hogy valamilyen változás következze, s a régi deszkamegoldások helyébe szilárd anyagú színházépület készüljön a régi közönségóhajtás megvalósulásaként.

A döntő lépést hiába várja a közönség a várostól. 1888-ban leégett a nagyvendéglő. *Ennek* pótlása elengedhetetlen a megyeszékhelyen – az ilyen üzemekből származó, viszonylag magas adó- és illetékjövedelem reménye miatt is. Ezért szorgalmazzák, pályázatkiírással is, az étterem, a szálloda, a díszes bálterem együttesét magában foglaló, emeletes épület elkészülését – s erre sort is kerítenek. Így születik meg 1893–95 között a ma is látható, nemrég modernizált, külsejében azonban mit sem változott *Korona szálloda*együttes. A jövedelmet alig vagy egyáltalán nem hozó *színház* építését a *városi polgárok* kezdeményezik és meg is valósítják; a város csak részvényesként támogatja az alakuló magánvállalkozást.

A társadalmi összefogás első nyomait 1893 januárjától követhetjük. *Somogyi Gyula*, a város első közjegyzője, tehető városi polgár kezdeményezi a színházépítés ügyét, s az ékszerész *Kubassy Gusztáv*val felajánlják közösen birtokolt telküket az épület elhelyezése céljára a színházalapítók 15 részvénye ellenében. Az 1893. január 21-én kelt felhívás első bekezdésében ez olvasható:

„Alulírottak Nyíregyházán, Szabolcs megye székhelyén, a magyar hazafias közművelődést előmozdítani, s különösen az eddig alkalmas helyiség hiánya miatt nem eléggé pártolt színüggyel feléleszteni törekedvén, Nyíregyháza város képviselőtársaság hazafias támogatása mellett Nyíregyházán, a Pacsirta vendéglő és a csendőrlaktanya közötti 945 négyzetméter terjedelmű s két utcára néző, a szakértők által e célra alkalmasnak talált, s általunk 3000 forint névértékű 15 darab részvényért kialakított, minden oldalon szabad téren álló telekre *Alpár*, közelismerést kivívott építésznek elfogadott terve szerint egy állandó – tehát téli időben is színi előadások és nagyobb körű mulatságok tartására alkalmas – magyar színházak felépítését elhatároztuk, s a telek, az építés és teljes berendezésre szükséges tőkét, névre szóló, egyenként 200, azaz kétszáz forintos részvény útján kívánjuk beszerezni.” (V. B. 186. X. 1922. 17/3.)

Az iratok között található az a névjegyzék, amelyet *Somogyi Gyula* látott el összegzéssel 1893. április 9-én, amikor megnevezi a 86 részvényt, akik összesen 154 darab részvényt jegyeztek. (Megjegyzendő, hogy a továbbiakban a részvények – az akkori pénzcseré idején – *azonos értékben*: hol 200 forint, hol 400 korona értékkel szerepelnek.) Az aláírók olykor *intézményeket* képviselnek: Nyíregyháza város ötven részvényt vásárol, a Takarékpénztár Egyesület ötöt, a Kaszinó Egylet kettőt, az evangélikus főgimnázium tanári kara, a gazdasági hitelintézet, a szabolcsi hitelbank egyet-egyét. Érdekes, hogy vannak családok, amelyeknek több tagja külön-külön vásárol részvényt: három *Burger*, négy *Csengery*, két *Klár* – valamennyien földbirtokosok, kereskedők; a református templom tervező építész, a csendőrlaktanya (ma Tiszti Klub) építője, *Mehlhause János* és külön a fia is; olyan birtokos *nők*, mint özv. *Zierekné Kralován*szky Jolán és özv. *Nikelszky Sámuelné*: a város életében mindig vezető szerepet játszó családok tagjai. A színházat építő kettős: *Barzó* és *Vojtovits* külön-külön kettőt-kettőt vásárol. S a környék arisztokratái

közül is kerültek támogatók: a királytelki *Dessewffy*ek egy, a vencesellői *Miklós* gróf pedig öt részvény jegyzésére vállalkozott. Az ún. dzsentrik nemigen siettek közösködni a parasztváros polgárságával a színház ügyében sem. – A jegyzéskor 10%-ot kellett azonnal kifizetni, a további három 30-30% áprilisban, júniusban és augusztusban fizetendő – s ez így is történt. (V. B. 186. VII. 19. 1893.)

Érdemes közbeszúrni az eszme első fölvetőjének, *Somogyi Gyulának*, a három évtizeddel később, 1924-ben írt visszaemlékezéséből egy részletet, amely a vállalkozás ritkaságát méltatja a tiszteletre méltó áldozatkészséggel együtt.

„A színházépítéshez szükséges megfelelő tőkét és telket, az akkori pénzügyi súlyos helyzetben sem maga a város, sem egyes polgárok rendelkezésre bocsátani vagy nem tudták, vagy igazán nem akarták. Így született meg az áldásos eszme: az ezen célra megalakuló részvénytársaság eszméje. Ez szokatlan volt, sőt bizarnak látszott, mert hiszen vidéki városban részvénytársulati alapon színház sem eddig, sem akkor, sem – tudtommal – azóta sem épült: miután mindenki, aki e célra részvényt írt alá, előre tudhatta, hogy ezen részvényre hosszú éveken át, vagy talán soha, osztalékot, anyagi hasznot húzni nem fog. S íme: az, a közművelődés igaz, áldozatkész barátainak, az én akkori jóbarátaimnak készséges anyagi támogatásával mihamar teljes sikert ért el.” (Nyírvidék 1924. IX. 4.)

A reményen felüli nagy, társadalmi összefogás eredményeképpen április 10-én az rt. megtarthatta alakuló közgyűlését. Intézkedik a „szántó föld az Eletón” akkori területi elnevezés alatt telekkönyvezett 945 négyzetméteres területnek „színházi épület és tér” céljaira történő megvételéről. Ez a terület eladdig *Kubassy Gusztáv*, *Somogyi Gyula* és *Somogyiné Neszeveibik Magdolna* osztatlan birtokában állt. Majd el lehetett indítani az építési engedély kérését: erről a közigazgatási tanács 1893. április 24-én felvett jegyzőkönyvében olvashatunk.

„*Somogyi Gyula* helybeli lakos és érkeri birtokos az iránt ad be kérvényt, hogy engedjék meg neki, „pacsirta” c. épülete melletti üres telkén, a becsatolt tervek szerint egy 600 nézőre számított színház építése. – Határozat: Miután az építkezési bizottság által a helyszínen megejtett szemle alapján kitűnik, hogy a színház építési tere alacsony fekvésű

lapály és vizenyős, annáfgova a színház építésére az engedély csak úgy adatik ki, ha a színház és színpad földszintjét a B-terv szerint olyan magasra emeli, hogy a színpad alatti süllyesztők az alatt eltérjenek, anélkül, hogy a talajba bocsáttatnának; a nézőtér patkóalakban alakíttatik, a színpadot a nézőtértől elválasztó fal a padon (= a padláson) a tetőig kiépítetik, a színpad a nézőtértől egy tűzmentes függönnyel elválaszthatóvá tétetik; az előadások alkalmával a színházi udvaron és padján legalább 60 hektoliter kapitányvíz készletben tartatik. A díszletek és kellékek egy helyiségben raktározatnak. A színpadi berendezésre nézve pedig annak tűzmentes kiállítása kívántatik.” (V. B. 186. IV. 1893. 540. K: 3569.)

A részvénytársaságot a cégbíróságnál is be kellett jegyeztetni. A helybeli társascégjegyzék I. kötetének 162. lapján, 1893. július 7-i dátummal újabb részleteket tudhatunk meg.

„Nyíregyházi színházi részvénytársaság. Főtelepe Nyíregyháza. Cégvezetők: Somogyi Gyula, Bencs László, Lázár Kálmán, Stern Jenő: közülük kettő együttesen jegyzi a céget. –A társaság jogviszonyai: ezen részvénytársaság az 1893. április 10-én tartott alakuló közgyűlés által elfogadott alapszabályok szerint keletkezett. A vállalat tárgya: saját telkére állandó színház építése által a magyar színművészetnek Szabolcs vármegye székhelyén otthont teremteni, s ebben úgy a magyar színügyet, mint az ugyanott rendezendő hangversenyek, dalestélyek, művészeti és társas előadások és összejövetelek (táncmulatságok) a magyar hazafias szellemet és nemzeti közművelődést fejleszteni. Tartama 30 év. Alapítóke: Hatvanegyezer hatszáz korona, elosztva 154 darab névre és egyenként négyszáz koronára szóló részvényre. A társulati határozatok Szabolcs megyei hivatalos lapban (ez idő szerint a Nyírvidék) közzé teendő. Az igazgatóság 9 tagból áll. 1893. április 10-én megválasztottak: Somogyi Gyula kir. közjegyző, Lázár Kálmán kir. ügyész, dr. Meskó László országgyűlési képviselő, Sütő József ügyvéd, Martinyi József gymn. igazgató, Stern Jenő kereskedő, Bencs László polgármester Nyíregyházán, Korányi Imre gyógyszerész, Kubassy Gusztáv ékszerész. A céget a címbélyeg előnyomása mellett a cégvezetőül kirendelt négy igazgató közül kettő-kettő jegyzi.”

Említett visszaemlékezésében Somogyi is megerősíti, hogy az akko-

riban Nyíregyházán foglalkoztatott *Alpár Ignác* a terveket ingyen bocsátotta rendelkezésre. Ő maga egyébként nemigen foglalkozott ezzel az építkezéssel: a tervet egy Abbázia-környéki tengerparti üdülőtelep számára készítette. Időközben megnyerte a nyíregyházi Korona vendéglő és szálloda tervpályázatát is: ebben az időben a népszerű építésznek már nagy irodája van Budapesten. Így nem csodálható, hogy a színház építése idején vagy felavatásakor sem járt itt, nem vett részt semmilyen ünnepélyen.

Megvan az építkezéshez szükséges felajánlás, a részleteket befizetik az aláírók, mint láttuk, terv is áll rendelkezésre. Így a kivitelezési versenytárgyalás pályázatait kell mielőbb felülvizsgálni. Ennek megtörténte után 1893. július 17-én kiadják a megbízást a helybeli és akkor már tekintélyes Vojtovits Bertalan és Barzó Mihály építész vállalkozóknak, akik 25-én már elhelyezik a színház alapkövét – azzal az ígérettel, hogy *egy fél éven belül* átadásra kész a színház. Ez gyakorlatilag 1894 januárját jelentette. Párhuzamosak a többi intézkedések: *drámai prologus* megírására tűznek ki pályázatot az országos lapokban; szélesebb körben keresnek megfelelő társulatot, amelyik az első szízeszón előadásait megrendezi; a városgazdát megbízzák, hogy az épülő, színház előtti szénapiacot máshová helyezzzék át, s *az akkor* még a város központjától *messzeeső*nek ítélt színházi környéket kellőképpen csatornázzák, tartásuk rendben, tisztán.

A jelentkezők közül *Dobó Sándor* igazgató ajánlatát fogadják el, s a művészek elkezdhetik a készülést a nyíregyháziak külön igényei szerint. Elbírálták ugyanis az országos pályázatot, amelyre tíz művet küldtek be. A *győztes* fiatalabb korában maga is színész, újságíró, s már előzőleg is több ilyesféle színháznyitó, allegorikus prologgal aratott sikert, s a pályázat idején már a rozsnyói katolikus gimnázium tanára: *Komoróczy Miklós* (1863–1925), akinek a döntés után azonnal el is küldik a 100 korona pályadíjat. – A Hársfa vendéglő mellett, a Zöldség tér szélén már bontják a fabódét „amelyben két évtizeden keresztül a nemzet nap-szamosai hirdették a magyarosodás és a jó ízlés eszméit, s most, a tél folyamán a tulajdonos – az egerek és a patkányok nagy bánatára – lebontja az immár rozzant alkotmányt.” (Nyv. 1894. január 28.) Az aréna nélkül maradt Hárs vendéglőben elkezdik árusítani a jegyeket, bérleteket *Dobóék* tervezett programjára.

A megnyitás közeledtére a városi polgárság teljesen egyértelmű lelkesedéssel ünnepli színházát – és saját magát is; meg van elégedve „teljesítményével”, erről sokat írnak az újságok. Van olyan cikk, amelyik feleleveníti újra azt a tényt, hogy lám, a polgári összefogás megteremti a kőszínházat, maga a város azonban csak a szolid kereskedelmi haszonnal járó szállodaépítéssel foglalkozik vállalkozóként. – A provincializmus biztos jele a sértődékenység: megszólal az a hang, amelyik elégedetlen a színházépítés *országos* visszhangjával. Lám, az eszlári per idején milyen nagy zajjal „fedezték fel” a poros Nyíregyházát, bezzeg most nem írnak a színházépítő közakarát és összefogás szép eredményéről (Nyv. 1894. december 17.), nem veszik észre, hogy „ez a bámulatra méltó fiatal óriás – mert Nyíregyháza az – nem marad hátra a többi városokhoz képest”. (Nyv. 1894. február 4.) Öntudatban hát nincs hiány...

Elkövetkezett a megnyitás napja: a téli vakolatot sikerült valamennyire kiszárítani, de a falak festésére már nem kerülhetett sor; a megnyitó díszes közönségét azonban mindez nem zavarja 1894. február 6-án. Ahogy a kivételes alkalmakkor szokás: az ünnepség színlapját selyemre nyomtatják *Jóba* Elek gépein. Amikor az eddigi nyíregyházi színelőadásokon eddig ismeretlen, vörösre festett *vasfüggőnyt* felvonják, természetesen a külföldet járt *Benczi Gyula* és zenekara játssza a Hunyadi nyitányt. S csak ezt követi a *Szózat*, ezt azonban már a színháziak saját zenekara adja elő. Ezek után kezdődik el a díjnyertes pályamű, amelyik két részből áll.

Előbb egy *drámai prológu*s jön, *Múlt és jelen* címmel. Az elcsendesült nézőtér még a bársonyfüggöny mögül hallja *Gaal Józsefnek Egressy Béni* által megzenésített, népszerű „Mi füstölög ott a síkon, távolban?” kezdetű dalát, majd a függöny felvonása után a kellő messzeséget mutató díszlet utal a pusztaságra. Lassan vehető észre, hogy a pihenését „megzavaró” dalra a *Vándor* felszerken. Körülnéz, meglepetve látja elhagyott szülőföldjét, Nyíregyházát, s kifejezésre juttatja elégedett elámulását a gyors fejlődés, a város csinosodása fölött. – Más vándorok is járnak errefelé: így *Thália*, a vígjáték műzsája és a *Költő*. Beszélgetésükből kitűnik, hogy az utóbbiak először jöttek errefelé, az ismeretlen vidékre, majd összetalálkoznak *Nyíregyháza szellemével*, géniuszával. Idősebb

férfi alakítja ezt a szerepet, amelyből ismertté válhat a város viszontagságos múltja és boldog jelene, majd barátságosan meghívja az erre tévedt idegeneket: térjenek be a városba, ahol éppen aznap szentelik fel a lakosság összefogásával épült színházat, a színművészet szent hajlékát.

Ezután következik a szorosan idetartozó „nagy némaképlet”, a zárókép, amelyet Apotheosisnak nevez a színlap. „*A magasban Pannónia áll kivont karddal, körülötte csoportosulnak a szimbolikus alakok: Hit, Remény, Szeretet, Fortuna, Klio, Ceresz és különféle népviseletű nők, férfiak, köztük két tirpák viseletű legény is. Thália, a Költő és a Vándor pedig az új színház előtt kér áldást a haladó városra.*” Az eddig halk kísérő zene egyre erősödik, s amikor már fortisszimóban szól, a kép „megfelelő mennyiségű görögtűzzel végződik”, ahogy ez a *Nyírvidék* jeles munkatársának beszámolójában, a hetilap február 11-i számában olvasható. Teljes elragadtatás fogadta a bemutatást, Komoróczy szövegének előadását: a látványt és a „*szerezőt, a játékosokat többször a függöny elé tapsolták*”. (Nyíregyházi Hírlap, 1894. február 8.)

A díszelőadás második fele alkalmazkodik a színházi szimbólumhoz: a szomorúságot és a nevetést kifejező álarchoz. Így előbb *Jókai* sikerdarabjának, *A szigetvári vértanúknak* az első felvonását játsszák, majd *Szigligeti* „eredeti színművének” *A csikósnak* 2. felvonását kapja a forró hangulatban sokat tapsoló, de egyébként – a fűtés tökéletlensége miatt – a saját leheletét is meglátó, nagykabátban ülő nézőközönség. A mintegy kétórás műsor után – természetesen – díszvacsera következik. Az alapítók, a részvényesek, az építők, a színészek és vendégek előtt elmondott beszédek, pohárköszöntők még tovább fokozzák a jó hangulatot. Az *erről* szóló hírlapi beszámolók terjedelme még a színházi előadásról írt ismertetéseket is felülmúlja.

Lássuk magát az épületet! Homlokzatából kissé előreugrik a három középső, emeleti ablak és alatta a két földszinti ablak közötti szerény főbejárat. Az ajtó fölött kis fedél – eső ellen –, előtte menedékes kocsi-felhajtó. Jobbra és balra, kissé hátrább, szintén egy-egy bejárat: ezek mögött vannak az emeleti helyekhez vezető lépcsők. Mindkét oldalsó falon további ajtók: az emeleti közönség be- és kibocsátására. A három emeleti ablak fölött meglehetősen kicsiny domborművek, medallionok. Bennük *Molière*, *Shakespeare* és *Szigeti József* arcmása – a

források szerint. Az első kettő el is fogadható, de a harmadik aligha Szigeti ábrázolása lehetett, hiszen a neves színész akkoriban még élt. Viszont *Szigligeti Ede*, akinek szerzői, színészi értékelése mindenkinél, Szigetinél is magasabb, akkoriban már halott; e premieren is az ő darabjából került színre egy felvonás: ezért valószínűbb Szigligeti ábrázolásának szándéka, megvalósulása.

A főbejáratú ajtó az előcsarnokba vezet, onnan kétszárnyú lengőajtókon léphetünk a nézőtérre. Patkó alakú a nézőtér, kétoldalt a földszinten és az I. emeleten 5-5, összesen 20 páholy. A földszinti nézőtér utolsó sorai fölött az erkély, amelyet oszlopok tartanak, s ezek meglehetősen zavarják a hátsó sorok egyik-másik nézőjét. A második emeleten, középen és oldalt lócákon ülőhelyek, a két szélén legfeljebb az első sorból látható a színpad eleje. Mindenütt faragott faoszlopok, ezek tartják a magasabb részeket, választják el egymástól a páholyokat. Eredetileg 600 személyre tervezték a nézőteret. Az ülőhelyek, amelyeket a földszinten és az erkélyen kényelmesnek ismernek el a beszámolók: számuk a három szinten nem haladta meg a 300-at; az állóhelyek száma változhatott. A földszinten olykor egyáltalán nem volt állóhely, az erkélyen is csak diákoknak, a karzaton (II. emeleten) azonban már szinte számolatlanul. Összesen azonban kb. 450-nél több személy már nem számíthatott *kényelmes* elhelyezésre egy-egy előadáson.

A színpadi nyílás szélessége kilencméteres, a mélysége ugyanennyi. A zenekari árok nem nagy: az erre járó társulatok névsorából kitűnik, egy-egy társulat ritkán tart állandóan 6-8 zenésznél többet, azoknak ez elegendő hely. A kiszolgáló helyiségek száma szerény. A közönség azonban hovatovább csak az épület fűtetlenségét kifogásolja, s bármennyire igyekeztek is segíteni, majd csak a háromnegyed évszázaddal később bekövetkezett radikális átalakítás során sikerül a fűtést, szellőztetést megfelelő módon megoldani. Sikerebben ment végbe a villamosítás: még az általános városi hálózat kiépítése előtt, már 1895-ben ellátja magát a színház. Ezt a közönség hamar megszokta: elfeledte a petróleumbűzt, a gyakran elpattant lámpaüvegek miatti átmeneti ijedséget stb.; csak a színészeknek okozott új gondot ez a modernizálás, hiszen másképpen kellett magukat „kikészíteni” ehhez a világításhoz.

Sajátságos helyzet alakult ki ezentúl a társulatok színházi engedélyei

körül. A város az a hatóság, amelyik kiadja a játszási engedélyt, s kapitányi hivatala útján felügyeli a rendészeti előírások megtartását. Viszont a színházépítő részvényesek kötnek szerződést a bérletre jelentkezőkkel, s a bírálókat során olykor ütközésekre, paragrafusrágó processzusokra kerül sor – nem az ügy előremenetelével. A közönség felbuzdulása nem tart sokáig, a fenntartási költségek viszont tekintélyesek. A téli szezon kihasználása lényegében lehetetlen a fűthetlenség miatt; a jó idő idején a vándortársulatok többnyire másutt játszottak, áldozatkészebb közönséghez ragaszkodtak. Mint a mór, amelyik megtette kötelességét, a részvénytársaság nem képes többet tenni, mint amit megoldott: hogy fölépítette a színházat. Egyre több fedezetlen kiadása, vesztesége lett, s négyévi „működés” után a hitelezők nyomása folytán kényszeregyezésre került sor: ezt a nyíregyházi Takarékpénztár bonyolította le. Az alapító társaság elvesztette a színház épületét, s miután a város kifizette az idegen hitelezőket, az a város tulajdonába került. Ezt a processzust néhány levéltári dokumentum alapján lehet összefoglalni. (V. B. 186. VII. 17. – 1895.)

1898. december 3-án *Bencs* László polgármester, a színház megvételeivel megbízott bizottság elnöke jelenti a képviselő-testületnek a végzeteket: „A nyíregyházi takarékpénztár, mint árvereltető, az 1898. augusztus 8-ra kitűzött bírói árverést akkor nem kívánta megtartani. Újabb határnapul 1898. december 1-je lett a helybeli törvényszék, mint telekkönyvi hatóság által kitűzve. Ezen 1898. december 1-jére tűzött árverésen Kovách Gerő úr és Hudák Károly városi tisztii ügyésszel, mint a képviselői közgyűlés kiküldöttjeivel, a házi pénztárból tanácsi határozat folytán bánatpénzül 5000 forintot magamhoz véve megjelentem, s miután előzetes meggyőződést szereztem a takarékpénztárból kivett könyvkivonatból arról, hogy a takarékpénztárnak a város 6000 forintja előtt bekebelezett követelése tőke- és kamatokban 24 777 ft 20 xt tesz ki, fent kiküldött küldöttséggel történt előzetes értekezések folytán abban állapodtunk meg, hogy úgy véljük a város érdekeit minden irányban megvédtünk és úgy vélünk eleget tenni a fenti képviselői közgyűlés határozatában foglalt megbízatásnak, ha az árverésnél maximális ígéreteként 25 ezer forintig megyek. Ehhez képest – miután jelezni kívánom még, hogy árverezőként a városon kívül csak a takarékpénztár jelentkezett – rendbeli ígéretek tétele után a város nevében az utolsó ígérést 25 ezer

forintban megtettem, tényleg ily vételárban Nyíregyháza városára a színház le is üttetett.” –Ezután következik a határozat: „A képviselő-testület a színháznak a város részére 25 ezer forintért történt megvételét helyeslő tudomásul veszi, s a vételár kifizetésére nézve elhatározza, hogy úgy a már letett 5 ezer ft bánompénz, valamint a többi, esedékes részletek ideiglenesen a császárszállási eladott városi földek befolyt vételárából fedeztessenek, minek kiutalványozására a polgármestert felhatalmazza. Egyúttal azzal bízza meg a pénzügyi és gazdasági szakosztályt, hogy a vételárnak végleges fedezésére nézve terjesszen elő a képviselőhöz mielőbb egy javaslatot, a tanácsot pedig felhívja, hogy a színházat vegye kezelés alá és adjon véleményt annak a jövőbeni miként leendő használata tekintetében.”

Ezt követően az 1898. december 14-i közigazgatási tanács ülésében „Bencs László polgármester előterjesztése alapján Sexty Gyula tanácsnok elnöklete alatt Klein István főmérnök, Trajtler Soma orvosfőnök, Oltványi Ödön aljegyző és Huray Sámuel alszámvevőből álló bizottság 1898. december 17-én d. e. 10 órára a színház leltár melletti átvétele végett kiküldetik, s egyidejűleg megbizatik Sexty Gyula tanácsnok, hogy Somogyi Gyula és Stern Jenő nyíregyházi lakosokkal a leltárak beszerzése végett tegye magát érintkezésbe.”

Így tehát a város polgárságának közösségi összefogása által, részvénytársasági alapon létesített nyíregyházi kőszínház ez időtől fogva a város közösségének tulajdonába került át. Már csak a megyei jóváhagyás hiányzott; 1899 májusában ez is megérkezett. A vármegye felülvizsgálta a képviselő-testület vásárlási határozatát a színházvásárlás vételár-fedezése tárgyában, és azt helybenhagyta, mert szabályszerűnek találta, mert fellebbezéssel senki sem támadta meg, s mert megfelelt az előző határozatnak, hogy ti. a vételár fedezete a császárszállási földekből ered, miszerint ingatlaneladás árából ingatlanvásárlást kell foganatosítani, s most ez történt.

Somogyiék 1893. évi toborzójukban úgy tervezték, hogy az épület (és a részvénytársaság) harminc évig fog tartani, s ezt azzal is jelezték, hogy a részvények szelvényeit is 1924-ig, tehát szintén harminc évre előre készítették el. Ennyi tartósságot remélhettek, terveztek. A tulajdonjuk hamarabb elveszett, s a három évtized vége felé magának az

épületnek a tartósságát, hasznosságát is mind többen megkérdőjelezték. 1912-ben már konkrét javaslatokat tárgyaltak meg egy, a mai Országzászló térre elgondolt új, jóval nagyobb befogadóképességű színház építéséről. Az egyébként is meglehetősen nagyzólv terveket vita közben elsodorta a kitört világháború, s maradt a régi színház... 1923-ban azonban már minden vélemény megegyezett abban, hogy alaposabb felújításra elengedhetetlenül szükség van. Rontotta az épület állagát az is, hogy a háború után mind rendszeresebben *moziként* is használták, sőt 1923-ban már az sem ritka, hogy délután filmet vetítenek, este pedig az itt időző színtársulat adja műsorát. Ugyanakkor viszont az infláció növekedése igen bizonytalanra tette a renoválási összeg előteremtését. Egy vállalkozó szellemű, pénzes színigazgató, *Heltai Hugó*, 1923-ban hajlandó vállalni a modernizálás költségeinek nagyobb részét, ha a város az elkövetkező hat évre évenként fél éves játszási jogot ad a színházban. A város képviselő-testülete nem siet a hozzájárulással, de miután az igen agilis *Kardos István*, aki nem sokkal előbb vette át az újonnan szervezett kultúratanácsnoki hivatalt, a művészetpártoló polgármester, *Bencs Kálmán* támogatásával nemcsak a városi hajlandóságot szerezte meg, jelentős megyei és kormánytámogatással végül is sor kerülhetett a 30 éves épület felfrissítésére, megújítására.

Az épület 1894-ben kialakított külső képe éppúgy nem változott, mint a belső részek lényeges elemei is változatlanok maradtak. Maradt a fából készült tartószerkezet, de a tűzveszélyességet önálló vízvezetékrendszer beszerelésével csökkentették; a zsinórpádlás fölé deszkamennyezetet szerkesztettek, hogy a meleget ne húzza ki az üres padlástér: ezzel a csak kis mértékben megjavítható fűtési körülmények ellenére is jobb a téli előadások lehetősége; a színpadon kisebb technikai változtatásokat végeztek. Az időközben kettővel növelt páholyosort eredeti „létszámára” szorították vissza, s megszüntették a kalitkaszzerű páholyrendszert (eladdig egymástól vékony deszkafal választotta el a páholyokat), így az egész nézőtér barátságosabbá, s a színpadra látás is kedvezőbbé vált. Megújították a székek kárpitozását, a faoszlopok mázolását is üdőbb fehér és drapp színekre.

Sokat segített a barátságosabb, meghittebb hangulat kialakításában *Szalay Pál* festőművész-tanár közreműködése. A bejáratl részen, az ér-

kező közönséget a két-két szélső falfelületre festett freskók várták. Az ember tragédiájából és a Bánk bánból vett két jelenet. Katona drámájából Gertrudis és Ottó egyik I. felvonásbeli beszélgetése („Egy Gertrudis – egy asszon, tud országok felett megállni” aláírással), a másik: Tiborc és Bánk III. felvonásbeli találkozása. („Bánk bán, Nagyúr, jó reggelt!”) Madách Tragédiájából is két kép: az egyik az egyiptomi színből („E mű megálljon bevégzetlenül!”), a másikon Kepler a prágai udvarban (ennek aláírása egyelőre ismeretlen). A vasfüggönyön egy munkás hatalmas, óriás alakja, kb. öt méter magas; kezéből tölcserít formál és közhírré teszi a városi üzemek, vállalatok ajánlatait. A kép alján, a város távlati képéből kiemelkedik az üzemek egyike-másika: a téglagyár, a fürdők, a kertgazdaság, a kályha-kerámia üzem, a sóstói víztorony, a jéggyár hűtőháza stb.

Az újabb háború nyíregyházi harcai idején az épület már ötvenéves: az 1944 októberi napokban a csaták nem a színház környékén folytak, így az súlyosabb sérülést nem szenvedett. Rendszeretlenül elő-előfordultak hivatásos és műkedvelő együttesek előadásai, de főleg a filmvetítések közönsége tölti meg a kongó épületet valamennyire. Állaga azonban tovább romlott, s így 1951-től mind gyakrabban kerül szóba: újságokban, hivatalos megbeszéléseken, tervtárgyalásokon a színház felújításának szükségessége. A helybeli tervezők először 1951-ben vetik papírra részletesebb elképzeléseiket: *Paulinyi* Zoltán vezetésével és munkatársainak, köztük *Dienes* Istvánnak közreműködésével. Ezeknek a modernizációs törekvéseknek főbb szempontjai: megszüntetni a régi, tűzveszélyes és elavult faoszlopos tartószerkezeteket, s egyszersmind a nézőtér második emeletét is; nincs szükség a földszinti és emeleti páholykaréjokra, legfeljebb afféle díszpáholyok hagyandók meg; meg kell oldani a korszerű fűtést, az állandó hőmérséklet elérését a nézőtér és a színpadon – ennek kapcsán az égre nyíló ajtók helyett más megoldás kell, s ezért a bejáratok, az emeleti lépcsők is áthelyezendőek. Mivel önálló társulatra, hosszú színjátszási ciklusokra ezután sem lehet számítani, az épület azonban kihasználandó, úgy kell a nézőteret, a kiszolgáló helyiségeket kialakítani, hogy a mozi folyamatosan működhessen.

A páholyok megszüntetésével lényegesen szélesebbé váló földszinti

nézőtéren kb. 450, az erkélyre kb. 220 helyet terveztek, vagyis jóval többet, mint a régi épületben volt. – A megyei szakértők terveéhez a megyei népművelési osztály vezetőjének, *Gacsó Lászlónak* buzgólkodása révén megérkezett a Népművelési Minisztérium anyagi támogatása is 1954 őszére. Már-már elkezdték ezeknek a terveknek a kivitelezését, mindenekelőtt a bontási munkálatokat, amikor váratlanul radikálisabb tervek készítésére nyílt lehetőség, ekkor már *Kalocsai István* városi főmérnök elgondolásai szerint.

Teljesebb, alaposabb átépítés eszménye hajtotta Kalocsait és munkatársai gárdáját, a manapság lobbizásnak nevezett szorgalmatoskodás egyre nagyobb hangerejével. S az országos támogatás köre is bővült. 1955-ben bekapcsolódott a Középülettervező Vállalat: egyre nagyszabásúbb átalakítási, átépítési tervek készülhettek – egyelőre meglehetősen kevés tekintettel a *várható* bekerülési összegre. S Kalocsaiéknak lett igazuk. A továbbiakban végig ez az igényesebb tendencia érvényesült, folytatódott, s amikor 1955-ben már bezárták a színház kapuit, megindult a bontás, a felvonulás, építkezés, már háttérbe szorul a mozival társbérletben tervezett kettős felhasználás. Az önálló *kamarszínház*-koncepció győz, s mivel párhuzamosan szerencsés a nagyobb szabású társadalmi rendezvények otthonául szolgáló célkitűzés – erre újabb pénzforrások nyíltak meg. – A város színházi igényeinek kielégítésére érkező társulatok ezalatt általában a Korona szálló nagytermében játszhatnak: ezt akkor már *József Attiláról* nevezték el.

Éppen a tervek folyamatos finomodása, újabb tervek születése folytán további pénzforrások felkutatása vált szükségessé – az építkezés olykor igen hosszan állt, általában vontatottan haladt –, és Kalocsaiék hol dicséretet, hol fegyelmit kaptak; s a végül azért egy szerény kitüntetést is „érő” aktivitás folytán 1960 tavaszára készen lett és újjászületett a nyíregyházi színház. Amikor március 25-én meg is nyitotta kapuit Thália megfiatalított hajléka, mindenki egyértelműen elégedett lehetett. S ezt a megelégedést nem váltotta fel *azóta sem* szitkozódás, bűnbakkeresés. *Majd* szükség lesz még finomításokra (ahogy látni fogjuk), de az ekkor megnyitott épületben már növekvő igényeknek megfelelően, a kamarszínház kategóriájában gondolkodva, mindezeket majd könnyen végre lehet hajtani.

A külső kép lényegesen megváltozott, de oly ügyes tervezői megoldással, hogy szinte észre se lehetett venni a jelentős szélesítést, megnagyobbítást, s egyebeket. A kocsifeljáró helyére olyan lábazatos erkélyt alakítottak ki, amelyik magában foglalja a szélfogóval ellátott kettős bejáratot, de afféle ál-kocsifelhajtó is került melléje; ez is azt az illúziót keltette, hogy semmi sem változott. A homlokzat középső része is, a magas ablakokkal, a medallionokkal a régire emlékeztetett. Mivel az oldalak egy-egy ablaktávolságnyival szélesebbé váltak, ezzel az épület előoldala impozánsabbá vált, úgy, hogy az új építészeti elemek, ablakok, díszítések – összhangban az eredetivel – váltak hasznosabbá, modernebbé. Oldalt két-két kettős ajtó biztosítja az akadálytalan ki-bejárást, elegáns keretezésű üvegekkel, díszítéscsikkel.

Az előcsarnok így jól el van választva az utcától: kellemes sétálóhelyé válnak a megjavult fűtés és a szélfogók jóvoltából is. Megvalósul a nézőtér radikális átalakítása: csak erkély van, s annak kiképzése olyan, hogy nincsenek oszlopok, amelyek zavarnák a szabad látást. A földszinti nézőtér szelíd, kagylószerű lejtésű, az erkély széksorai meredekebbek. Az egyforma, bársony bevonatú csapószékek kényelmesek: 500 személy befogadására alkalmas kamaraszínház lett a régebbi „nagystíliú”, oszlopos belső helyett. A falak borítása, az emeletre vezető lépcsőház fokainak márványos sora, minden ajtó, ablak gondosan megmunkált kerete – összhatásában barátságossá teszi a kis színházat, amelyet hamar *ékszerdoboznak* nevezett el a lokálpatrióta büszkeség.

A nyitó előadás meghívóján három évszám díszlik: 1875–1894–1960, jelezve azt a folytonosságot, amelyet a város színházi életében, kultúrájában a hajdani Zöldség téri aréna, az Alpár-féle terv megvalósulása és az 1960-ban elkészült átépítés dátuma fog egybe. Az eredeti terv, amely majdnem száz évvel korábban Riszdorfer főjegyző fogalmazásában került a város közvéleménye elé, immár korszerű, díszes formában született újjá. Az ugyanis természetes, hogy az elektromos és akusztikai berendezésektől a zsinórpaddlásig, lehetőleg mindenütt, az akkor korszerű technika áldásait építették be, alkalmazták, természetesen azoknak az alaptereteknek lehetőségein belül, ahogy az eredeti Alpár-féle terv ezt úgy tette lehetővé, hogy 1955-től 1960-ig nem rombolták le földig a régi épületet. A kész munka hasznos, működőképes: megannyi színházi, mű-

vészeti, társadalmi eseménynek, rendezvénynek színhelye; különféle színtársulatok, művészeti együttesek, neves előadók jönnek szívesen a jó akusztikájú, kellemes környezetet nyújtó, intim hatású színházba.

A fejlődésben nincs megállás. A hetvenes évek legvégére alakulnak ki azok a szerencsés felfogásbeli és anyagi körülmények, amelyek a következő lépések megtételét teszik lehetővé: egy állandóan Nyíregyházán működő, *önálló színtársulat* megteremtését, letelepítését, itt tartását. Ehhez, természetesen, bizonyos belső átalakításokat, külső toldásokat el kellett végeztetni. Amíg ugyanis csak úgynevezett *befogadó* színházépületről volt szó: az ideérkező együttesek már kész műsorukat mutatták be, vagyis elegendő volt a ház, amelyben a színpadi és a nézőtéri igények kellő színvonalon állnak rendelkezésre. Az *állandó* társulatnak azonban próbaszínpadra, működtető- és kiszolgálóhelyiségekre, adminisztrációs irodákra van szüksége. Ahol tehát a társulat él, folyamatosan dolgozik, ott folyik le a tervezett produkció minden előkészítő mozzanata. Ugyanakkor a színházon kívül, a városban is biztosítandó a színészek, alkalmazottak elhelyezése, átmeneti vagy állandó lakása, társulati-társadalmi életének minden alapfeltétele.

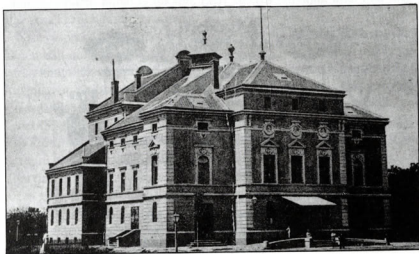
Így került sor 1979-ben, elsősorban Gyúró Imre megyei elnökhelyettes fáradhatatlan buzgólkodása folytán a szükséges kiegészítő munkálatok elindítására, és a játzó, kiszolgáló személyzet toborzására. A tervet ezúttal is a Középülettervező Vállalat készítette, s 1980 januárjában a Szabolcs-Szatmár Megyei Építő és Szerelő Vállalat megkezdte a kivitelezési munkálatokat. Az épület üzemi szárnyában helyet kap a színpadi munkát közvetlenül és közvetve kiszolgáló minden munkafolyamat. – Az 1960-ra elkészült rekonstrukcióhoz képest a főépületben alaprajzi vagy szerkezeti változtatást már nem kellett végrehajtani, de a berendezés újabb korszerűsítésen ment át 1981-re, mind a közönség által látogatott térben, mind pedig a műszaki felszereltségében. 1981. október 17-én Tóth Dezső irodalomtörténész, miniszterhelyettes megnyitó beszéde után Bozóky István, az első igazgató toborozta társulat a *Csongor és Tündét* játszotta el.

Ez idő óta a most százéves épületen már további átalakítások nem történtek. A megnyitáskor már készen álltak a további munkák tervei. Ebben az ún. II. ütemben került sor az udvar egy- és háromszintes be-

építésére, a díszlettár elhelyezésére; egy zsebszínházként is használható próbaterem kialakítására, egyéb művészeti és adminisztrációs szempontból, a társulat társas életéhez szükséges klub megépítésére elhelyezésére. Ugyancsak sort kerítettek a színházzal szembeni sarkon, a színészház megépítésére, *Bán Ferenc* tervezésében és a SZÁÉV kivitelezésében.

Befejezésül, a nyíregyházi polgárság színházi igényeit kifejező, építő és fenntartó törekvéseinek rövid áttekintése után, ideillőnek látszik két idézet a régmúltból. Az egyik az alapító Somogyi Gyula jókívánsága a már idézett, 1924-ből való színháztörténeti visszaemlékezésének a végéről: *„Legyen mindazoknak az öröklétbe költözött áldozatkész polgártársainknak emlékezete örökké áldott, és legyen Isten által áldott örök időken át a magyar nemzetnek nagy, nemes célját igazán betöltő ez a kultúrintézmény!”*

A másik a Nyv. 1894. január 21-i számában olvasható, nem sokkal a megnyitás előtt megjelent, aláíratlan cikkben: *„Ez a díszes épület hivatva van arra, hogy a színművészet nálunk ne luxus dolga legyen, ne fényűzés, de közszükséglet. Mégpedig olyan közszükséglet, melynek kielégítése után társadalmunk minden osztályai vágyakozzanak!”*

A színház képe a 20-as évek vége felé

Az idézett hajdani, ma is érvényes jókívánságok, igények után a mai közönségnek is van óhaja. Megközelítő pontossággal az fogalmazható meg, hogy napjainkban, a most éppen erre járó, itt játszó vagy éppen-séggel tartósabban letelepedett művészek és szakértő vezetőik, munkatársaik is igyekezzenek munkájukkal a *lakosság* fejlődő ízlésének, művészi igényeinek megfelelő, s nemcsak saját önmegvalósításukat célzó produkciókkal szolgálni Thália oltárát és a város mai közönségét!

Közjáték – három sztárral

A színházépületünk árnyékában, ha már annak régi történetéről annyira szó esett: említsünk meg három olyan művésznőt, akiknek pályája Nyíregyházán kezdődött: innen indultak a hírnév, a világhír felé. Lássuk élettörténetüket, annál is inkább, mert sikeres pályájuk után már alig-alig emlékeznek rájuk manapság.

Szarvason született *Eszéki* Emma, 1854. április 11-én és Buda ostroma idején halt meg 1945 januárjában. Előbb egy Márvány utcai iskola udvarán hantolták el, majd tömegsírba került a Farkasréti temetőben.

Apja, *Antal*, Szabadszálláson született 1820-ban; a szabadságharc idején századosi rangig emelkedett. 1867-től Nyíregyházán bíró, majd ügyvéd 1887-ben bekövetkezett haláláig.

Városunkban 120 évvel ezelőtt volt egy *műkedvelő színjátszó* társulat. Szigorú szabályokkal tartotta kordában tagjait, akik rendszeres tagsági díjat *fizettek*, s a vezetőség munkaelosztását, játérendjét *kötelesek* pontosan megtartani. Itt tűnt fel először a szép, csinos megjelenésű *Eszéki* Emma. 1873 tavaszán az újság még csak *felsőrolja* nevét a szereplők között; másfél év múlva azonban már kiemelten emlegetik. Egy kritika szerint csak ő, a férfiak közül pedig csak *Angyal* Gyula alakítása érdemel dicséretet (Szabolcsi Lapok, 1874. december 20.)

1875-ben egy fából készült önálló színikört építettek Nyíregyházán, s ez két évtizeden át, a közsínház 1894. évi megnyitásáig működött: ez az APEH mai sarokháza helyén, a művelődési központtal szemben állt. *Miklósy Gyula* társulata avatja fel május 16-án. – A *Bánk bán* egyik előadására az igazgató a műkedvelők közül Eszéki Emmát hívja meg, akinek sikerét azzal méri az újságíró, hogy az előadás végén valóságos virágfelhő-szakadás áradt a színpadra, a fiatal, még amatőr színésznő lábai elé. Aki ekkor már Debrecenben *Prielle* Kornélia továbbképző tanfolyamán tanult, s alkalmilag az ottani színházban is fellépett.

Emmánk első színpadi „korszaka” 1878-ig tart. Egyes források szerint házassága miatt vonult vissza; tény, hogy négy évig nincs róla híradás. 1882-től azonban *újra* játszik *Kuthy Béla*, *Bogyó Lajos*, majd 1884-től *Lászy Vilmos* társulatában: előbb Kisvárdán, majd Nyíregyházán is. Az újságíró szerint „elsőrendű fiatal hősnő, jellem- és társalgási szerepek finom alakítója”, a társulat fő erőssége. Feltűnő sikere van „A falu rosszá”-ban, *Tóth Ede* népszínművében. „Sikerült neki – írják – a drámai szépség és igazság magaslatáig emelni szerepét.” Továbbá: „meleg és érzelemteljes játéka *Örzi* szerepében, mély fájdalmanak szelíd színézése: szép tanulmányra és önkorlátozásra vall” (*Abonyi*: A betyár kenderjében). „Ma ismét fényes eredményt mutatott be átgondolt és meleg játékában” (*Csiky G.*: Bozóti Márta). – Általában szépségét, játékindigenciáját, vonzó nőiességét emelik ki, s ez annál jelentősebb, mert más színészek alakítása kapcsán kemény, kíméletlen, olykor durva szavakkal ítélik el a színvonaltalanságot.

Utolsó hírünk Eszéki Emma k. a. (=kisasszony) művészetéről városunkban egy 1884. szept. 7-ig lapban olvasható. Ez idő tájt az „Ármány és szerelem” Lujzáját alakítja, és most sem marad el az újságíró indokolt dicsérete. – *Úgy látszik*, ez alkalommal nemcsak Schiller hősnőjének halála következett el a játék végén, hanem ez Eszéki Emma *búcsúja* is: további működéséről nincs hír. Későbbi színpadi életéről nem tud *Nyárády Gábor* sem, aki egyébként részletesebben írt a híressé vált színésznőről a Magyarország 1981. I. számában, ismerve élete végét, halála idejét és körülményeit is.

Csak *Krúdy* pletykálkodásai között szerepel a neve. Anekdotázó kedvű írónk, szokása szerint, figyelmetlen csúsztatással, inszinuáló célozgatá-

sokkal keverte bele egy *ügybe* a művésznőt. Kezdjük ott, hogy a berkeszi Vay Ádám grófnak egyik unokáját az apa, V. László, kezdetől férfiasan nevelte, szinte bosszúból, hogy sokára is *csak* leánya született, Sarolta (1859–1908). Aki felnőttként újságírással kereste kenyerét, férfiruhában járt, lovagolt, vadászott, erős szivarokat szívott, s gróf Vay Sándorként jegyezte írásait, – mint egy napkeleti George Sand. Még a közeli rokonokhoz írt levelekben is „unokaöccse, Sándor” aláírással búcsúzik, – mint ez a nyíregyházi levéltárban is olvasható. Nos, a *furcsa szokásokat* felvett írónőnek csakugyan voltak-lehetek több *hölgygel* is „kapcsolatai”, Krúdy – bizonyítékok nélkül – Eszéki Emmát is ezek közé sorolja.

Az adatok, a tények azonban makacs dolgok: ellent mondanak az írói inszINUÁCIÓNAK, amelyek szerint 1883 nyarán, az eszlári per idején Vay S. *megszöktette* (volna) a művésznőt, és sokáig éltek volna együtt Pesten. Csakhogy éppen 1882–84 között sorra nyomon követhető Eszéki színészi pályája, kellő folyamatossággal, vidéki városokban, színpadon, Vay Sándor nélkül... Felejsük hát el ezt a „költeményt”, s nézzük csak elismerő szeretettel mai színházépületünk emeleti társalgójának falán Eszéki Emma arcmását, Győrfi Sándor szép bronz domborművét.

Nem itthon, nem szülőföldjén, hanem főleg külföldön aratta legjelentősebb sikereit Hudák Júlia, H. Károly ügyvéd leánya. – A család az őslakos nyíregyháziak közül való: a város nyugati szélén fekvő, későbbi nevén Vajda bokor 150 évvel ezelőtt még Hudák-szállás néven ismerős.

A híressé vált leány 1889-ben született, s viszonylag jómódban nőtt fel. Nyolc esztendő, amikor felfigyelnek a kislány ügyességére. Az évtizedeken át itt működő tánctanárnak, Alföldy Károlynak a tanfolyamot záró „bálgáról” szóló hírlapi tudósításban olvashatjuk, hogy milyen feltűnést keltett Jucika: meg is kellett ismételnie a „jockey-angol-lovas szóló táncot” (Nyírvidék, 1897. május 16.)

Színiiskolába kerül, Budapesten Rákosi Szidi tanítványa. Nyáron az iskola többi hallgatójával *itthon* adnak egy vegyes műsort, ő a később nagyhírű Király Ernő (1884–1954) társaságában énekel, táncol; nagy ünneplésben van része 1904 júliusában – és még csak 15 éves. 1905-ben már végez, *okleveles táncos színész*, s a Király Színházhoz szerződik, prózai szerepeket játszik. Nyáron *itthon* van, Makó Lajos társulata épp itt időzik, s Herczeg Ferencnek a „Gyurkovics lányok” c. darabjában

vendégszerepel, Mici szerepét játssza el. – Az egyébként kállósemjéni születésű Nagy Sándor, a váradi színház tagja, szintén szabadságon lévén, Horkay Feri szerepét vállalja, s így Jucika lesz a partnere. (Régi nyíregyháziak emlékezhetnek Nagy Sándorra, (a városi mérnöki hivatal vezetőjének, Nagy Eleknek a testvérére), aki később feleségével, Kondráth Ilonával, a szintén neves művésznővel több szezonban játszott itt jóval későbbben is. Nagy Sándor (1877–1939) az olasz fronton súlyos beteg lett, ezt később sem heverte ki, pályáját ez kettétörte; rokkantan, ingatlanforgalmi irodát nyitva a Rózsa u. 2. sz. (már eltűnt) kis házban tengette életét haláláig.

A korabeli újságok elragadtatással emlékeznek Hudák Jucika „enni-valóan kedves naivsággal előadott szavalataira, tüzes temperamentumának boleroóra, s hamarosan kizárólag a *tánc* lesz a művésznő szenvedélye, sikereinek igazi forrása. Tökéletesítette tudását a klasszikus balletben, és hamarosan külföldi szerződéseket kötött. Milánóban kezdte, Rómában folytatta, 1910-ben már a spanyol Heraldo de Madrid tudósítása alapján ismertetheti a helyi lap Jucikának, a madridi opera primabalerinájának diadalmas útját. 1912 őszén járt először Amerikában, s ott sem maradt el az elismerés nagysága az európai mögött. Minden évben hazalátogat, s a legnagyobb természetességgel lép fel itthon is – jótékony célra, a háború idején a Vöröskereszt javára. Ekkorban már kedvesen dohog az egyik helyi újságíró, hogy azért most már nem kellene a színlapon *Jucika* néven szerepeltetni városunk világhírességét: sikere a *teljes* nevéhez fűződik. És ha már becézzük, akkor írjunk legalább – Juliskát...

1924-ben az Amerikai Népszava ismertetőjét veszi át a Nyírvidék: eszerint 1917-ben egy jónevű orosz filmszínészhez ment feleségül. Azóta egy balett-társulattal turnézik egyik sikerétől a másikig. 1925-ben hazaírt levelét *Tartallyné Stima Ilona* ismerteti: akkoriban a férj már a turnézó 47 tagú balettegyüttesük impresszáriója, a feleség az első táncos. Főműsoruk egy háromrészes táncjáték, a *Szép Ilonka* témájára, s közben nagy az örömük hatéves kislányukban, *Feliciában*.

A táncosnők művészi pályája nemigen hosszú: a harmincas évek elején Jucika főleg férje művészeti *vállalkozásairól* számol be. New Yorkban egy német nyelvű operaházat vezet, amerikanizált módszerekkel, óriási

statisztériával járják a városokat; *rövidített* Wagner-előadásokon pompázatos tömegjelenetekkel, hang-fény-tűz hatásokkal sikert sikerre halmoznak. – 1936-ban külön váltak útjaik. Azon túl az asszony önállóan vezeti együttesét, amelynek tagjait már ő tanította be: velük is nagy siker a Szép Ilonka, 1939 nyarán, amikor Európában már kitört a háború, Kanadában, a világhiállításra készülve, az ő társulatának táncműsora a megnyitóünnepség egyik fénypontja.

Élete további folyásáról nincs hírem, de egy hazai *kordokumentum* talán helyet kaphat itt. Hudákéknak hajdan szép szőlejük volt a Hímesben, s ott szomszédjuk Sz. G. vármegyei tisztviselő családja, így a két lány, Etelka és Erzsí is. Jó barátságukat tartották, amikor már világot járt, sikeres művésznő, a régi szomszéd. Még a második világháború után is kaptak levelet a tengeren túlról – de *nem válaszoltak* régi barátnőjüknek. Nehogy azt higgye a régi, kedves, levelei szerint is jómódú barátnő, hogy valamilyen adományt, afféle segílyt remélnek tőle az itthon maradtak...

A harmadik, aki ebbe a körbe tartozik: *Putti Lia*, akiről – három arcképpel – egy teljes hasábot ír az 1973-beli filmlexikonunk, így talán nem számít túlzó provincializmusnak a vele való „büszkélkedés”. Ez a hölgy ugyanis *Lia de Putty* néven tizenegy év alatt 31 filmet forgatott itthon, Németországban és az USA-ban.

Az anyakönyvi adatok szerint 1896. január 10-én született Putti *Amália* Ilona Mária Róza egy zempléni kisközségben. Apja P. *Gyula* testőr-tiszt, édesanyja *Hoyos* Mária grófnő. Kolozsváron nevelkedett, közben szülei Nyíregyházára költöztek, az anyai rokonság közelébe. A Kiss Ernő utca 3. sz. ház az övék: a menyasszony innen vonul esküvőjére is, 1913. szeptember 16-án, amikor *Szepessy* Zoltán földbirtokossal köt házasságot. Életük harmonikusan indul. Első kislányuk is Nyíregyházán született, a családi házban 1914. július 29-én. A gyönyörű fiatalasszony ekkor is még csak 18 éves; hamarosan jön a második kislányuk is. A háború zavaros időszaka, a frontra került férfi tartós távolléte folytán házasságuk elromlik: 1918-ban Kassán el is válnak. S ettől az időtől kezdődik az a zaklatott élet, amely sikerekkel tarkázott „viharos” folytatás a tragikus végig.

Már híres sztár, amikor 1925-ben a Nyírvidék „áttekinti” az innen

indult asszony további sorsát. A *kalandorozat* a város román megszállása idején kezdődött: 1919-ben az egyik távozó katonatisztel Bukarestbe utazott: ott a férfi egyszerűen elhagyta. Az egyedül maradt asszony elhagyatottságában egy ott diákoskodó, korban is jobban hozzáillő *norvég* fiúhoz köti életét, de nehezen indul együttes sorsuk. A diákfiú mindenféle munkát vállal, hogy pénzhez jusson és elutazhassanak: bemutatkoznak a norvég szülőknek a házassági áldás megszerzéséhez. A feltűnően szép asszony jól táncol: így próbál szerencsét – fellépési sikeresek. Lassan összegyűlik a szükséges útiköltség, elindulhatnak. De csak Berlinig jutnak el, a magyar asszony nem kap északi beutazási vízumot: így a két fiatal előről kezdhet mindent. Amália most is sikeresen táncol: s így látja meg őt egy este Joe May (1880–1945), a textilszakmából indult későbbi híres filmproducer. Foglalkoztatni kezdi a művésziesített nevű elkeseredett asszonyt – havi 100 dollár fizetéssel. Hamarosan, 1921-ben megjön a kiugró siker: A *hindu síremlék* c. film táncosnőjeként egyszerre szárnyára veszi a világhír, gázsija is nagyra ugrik, azonnal, már 4000 dolláros szerződéssel táncol, kap filmen drámai szerepeket is. A norvég fiú váratlanul meghal: Lia egyedül marad egyre jobban elismert művészi sikereivel. Híres szerepe a Manon Lescaut, majd a Varieté c. dráma főhőse Emil Janningsszal. Több filmben partnere az újvidéki születésű Petrovich Szvetiszláv, aki a húszas években Magyarországon is a női szívek bálványa. Amikor közös filmjeiket itthon, Nyíregyházán vetítik, az „egész város” *saját sikerének* könyveli el az UFA-produkciót.

Közben megszületett a *hangosfilm*. Lia még alig 30 éves, bízik szépségében, vonzerejében, színészi képességeiben, s nagy elszántsággal készül az új, másképpen játszandó szerepeire, immáron az Egyesült Államokban. Éppen egy filmet forgatnak, amikor az ebédszünetben csont akadt a torkán, s megfulladt 1931. november 27-én. A Nyírvidék még azt a szomorú adatot is közli, hogy két nappal később, a temetésén, a szakadó esőben, összesen tizenkilencen kísérték utolsó útjára.

És még valami: az elhagyott, itthon maradt férj, leányai atyja, sohasem feledhette gyönyörű feleségét, talán végig remélve, hogy Amália visszatér hozzá – nem sokkal később –, 1932 március elején öngyilkos lett.

Lám, így múlik el a világ dicsősége...